

KAPLE SV. KATEŘINY PRAHA - KARLŠTEJN - LAUF A. D. PEGNITZ¹⁾

RICHARD NĚMEC

Architektonická podoba rezidenčního hradu²⁾ Karlštejna se stala předmětem řady popisných i analytických studií.³⁾ V literatuře byly zdůrazňovány francouzské vlivy, hrad byl typologicky řazen do kontextu soudobé karlovske hradní architektury, stejně jako bylo poukazováno na recepcce přemyslovských staveb, projevující se jak v základním uspo-

řádání, tak zejména ve skladbě palácových interiérů. Diskutováním se stal především ideový obsah, který se měl odrazit v podobě hradu.⁴⁾ Prioritní ideová náplň však byla také odmítána s poukazem na prokazatelné stavební změny a vyzdvihována fortifikační funkce hradu.⁵⁾

1) Studie vznikla v rámci autorovy doktorské práce vedené Prof. Dr. Wilhelmem Schlinkem (Freiburg i. Br.) a podporované stipendiem DAAD (Deutscher Akademischer Austausch Dienst). Ke koncepci disertačního projektu srov. R. Němec, *Potestas et dignitas Regis – Architektur als identitätstragendes Herrschaftsinstrument. Die Residenzanlagen Karls IV. in Böhmen, dem Oberpfalz, dem Vogtland, dem Zittauer Land und der Mark Brandenburg im Vergleich* (Dissertationsprojekt), in: *Mitteilungen der Residenzen Kommission, der Akademie der Wissenschaften zu Göttingen* 15/2, 2005, s. 63–68.

Městu Lauf a. d. P., zastoupeném Rüdigerem Pomlem, jsem zavázán za poskytnutí jednorázového cestovního stipendia. Dík patří též Ewaldu Glückertovi z městského archivu Lauf a. d. P., stejně jako Tomáši Snopkovi z plánového archivu NPÚ za zpřístupnění obrazových materiálů a jejich poskytnutí k publikaci. Jaromír Kubů, vedoucí správy hradu Karlštejna mi umožnil studovat a fotografovat příslušné části hradu. Fotografie ze svého archivu poskytli vstřícně Barbara-Werner Schock i Jakub Vítovský.

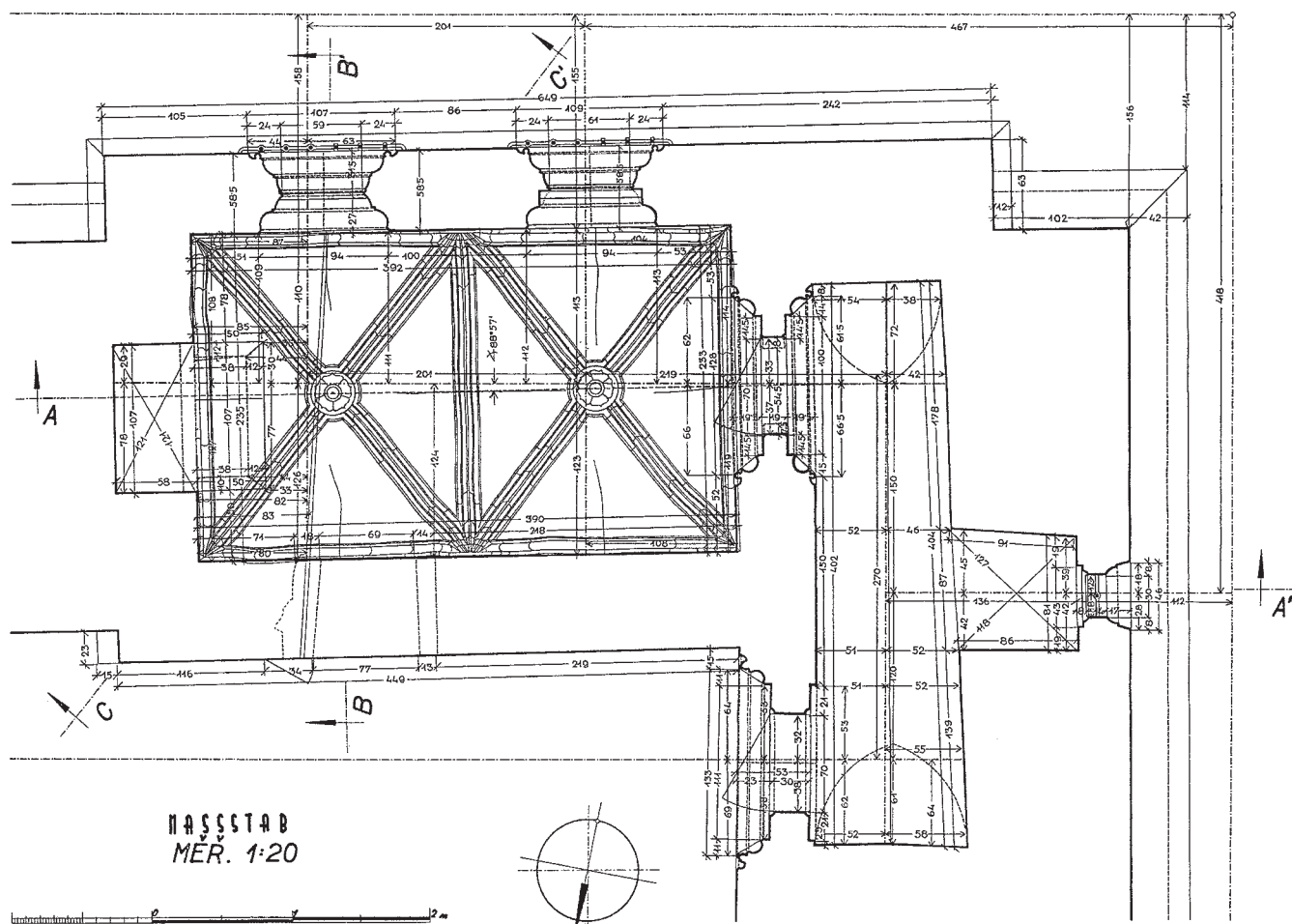
2) Obecná definice „rezidenčních hradů“ naposledy rozvedena in: D. Ker-

ber, *Landesherrliche Residenzbürgen im späten Mittelalter*, in: *Die Burg- ein kulturgeschichtliches Phänomen* (Veröffentlichung der deutschen Burgenvereinigung e. V., Reihe B Schriften), Hartmut Hofrichter (red.), Marksburg/Braubach 1994, s. 60–74. K otázce formálních atributů karlovske rezidenčních hradů R. Němec, *K pojmu rezidence: Vizuální atributy zeměpanské moci jako kritérium definice reprezentativních sídel Karla IV.*, in: *Medievalia Historica Bohemica*, (v tisku). Výběrová bibliografie k problematice rezidencí in: W. Paravicini (red.), *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich: ein dynastisch-topographisches Handbuch*, bearb. v. Jan Hirschbiegel und Jörg Wettlaufer. *Residenzenforschung* 15/I, Ostfildern 2003; W. Paravicini (red.), *Höfe und Residenzen im spätmittelalterlichen Reich. Bilder und Begriffe*, bearb. v. Jan Hirschbiegel und Jörg Wettlaufer. *Residenzenforschung* 15/II, Teilbd. 1+2, Ostfildern 2005.

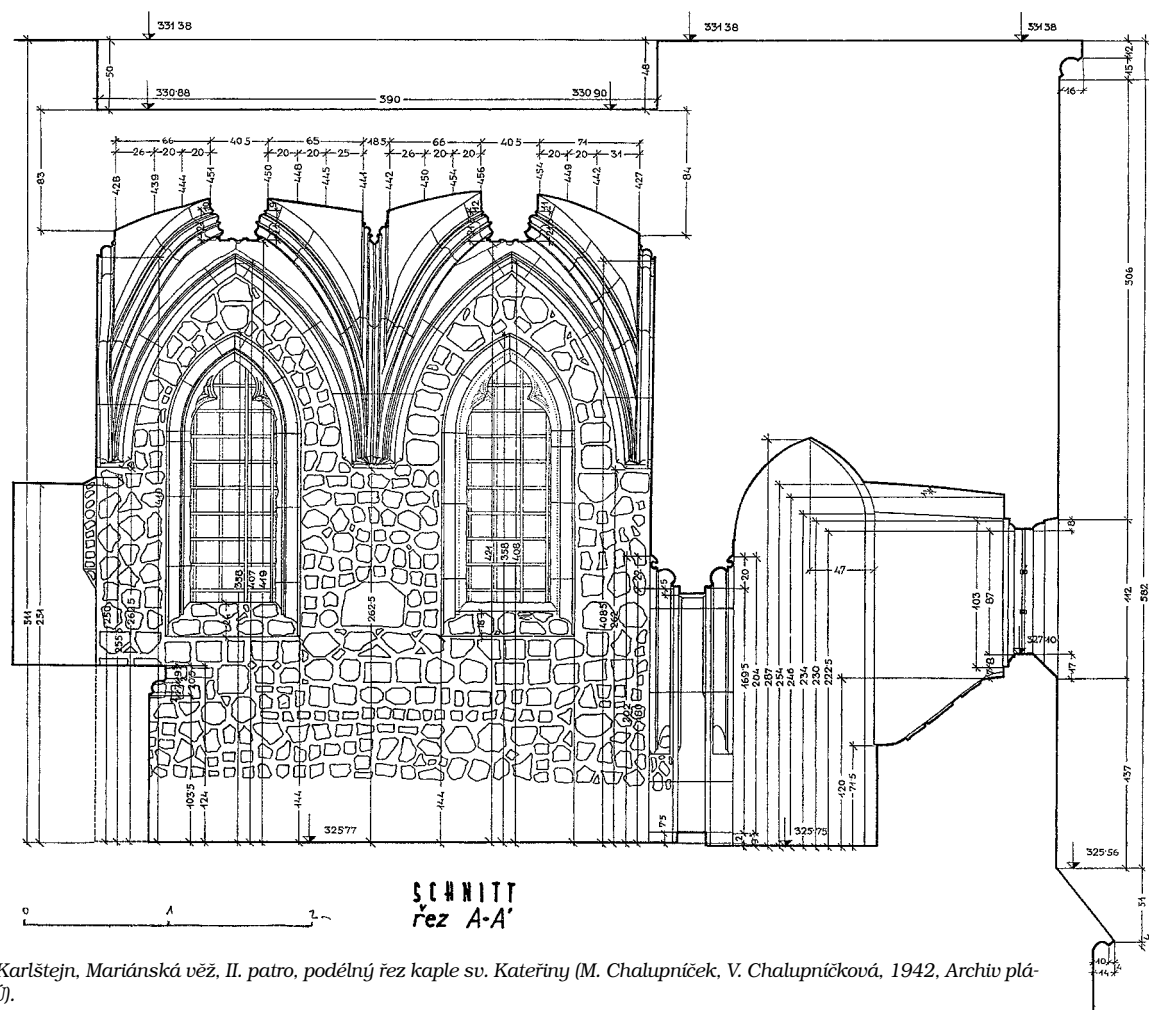
3) Srov. T. Durdík – L. Gottfried – M. Horynová – J. Úlovec, *Výběrová bibliografie hradu Karlštejna*, in: *Castellologica Bohemica* 5, 1996, s. 363–370.

4) D. Menclová, *Karlštejn a jeho ideový obsah*, *Umění* 1957, s. 277–301.

5) T. Durdík, *K otázce demonstrativní architektury na českých hradech*,

Obr. 1: Karlštejn, Mariánská věž, II. patro, půdorys kaple sv. Kateřiny (M. Chalupníček, V. Chalupníčková, 1942, Archiv plánů, NPÚ).

Obr. 2: Karlštejn, Mariánská věž, II. patro, podélný řez kaple sv. Kateřiny (M. Chalupníček, V. Chalupníčková, 1942, Archiv plánů, NPÚ).

V dosavadním bádání byla diskutována i otázka karlštejnského architekta. Dobroslava Menclová ve své zásadní studii v roce 1957 odmítla účast Matyáše z Arrasu, o kterém se uvažovalo ve starších pracích, a předpokládala činnost nějaké domácí huti.⁶⁾ Užší vztah k Matyášově huti na stavbě velké věže však připustila v roce 1972, a sice na základě podobnosti protínavých postranních pásků žeber.⁷⁾ Klára Benešová se domnívala, že pro činnost kameníků z první katedrální arrasovské huti hovoří i hlavice z kaple sv. Kříže, shodně prý pojednané jako hlavice osových kaplí svatovítské katedrály.⁸⁾ Na základě několika zmínek v pramenech formuloval Jakub Vítovský hypotézu o účasti dvou dvorských kameníků. Prvnímu kameníku a staviteli Ulrichovi, zemřelému před rokem 1362, připsal projekt hradu, vnitřní vybavení paláce včetně kaple sv. Kateřiny. Pro druhého mistra měl být typický listový a zoomorfní dekor.⁹⁾

Jako nesnadné se jevílo především hodnocení karlštejnského architekta. Pro Dobroslavu Menclovou neznamenal architekt činný na Karlštejně více než dobrý, ale konvenční průměr, ne však osobitý talent, byl pro ni „*sotva plnokrevný, suverénní umělec*“.¹⁰⁾ Jeho projev, jak v detailu, tak i v komponování celku klasifikovala jako nenáročný, jednotlivé prostory byly dle badatelky za sebou řazeny dle „*nenáročného principu adice jako korále navlečené na šňůře*“.¹¹⁾

Negativní soud Dobroslovy Menclové je nutné posuzovat v dobovém kontextu vývoje umělecko-historické vědní disciplíny. Teprve kritickými studiemi Detharda z Winterfeldu, Dietera Kimpela a Roberta Suckaleho byla do metodického systému uvedena teorie o záměrně volených „modi“.¹²⁾ Jinými

Zprávy památkové péče (dále ZPP) 64, 2/2004, s. 118–123, zde s. 120; Týž, Několik poznámek ke stavební podobě Karlštejna, in: Magister Theodoricus, Dvorní malíř císaře Karla IV., (J. Fajt ed.), Praha 1997, s. 51–58. T. Durdík, Encyklopedie českých hradů, Praha 1997, s. 133. Srov. Z. Chudárek, Příspěvek k poznání stavebních dějin velké věže hradu Karlštejna, in: Dvorské kaple vrcholného a pozdního středověku a jejich umělecká výzdoba (Sborník příspěvků z mezinárodního sympozia 23. 9.–25. 9. 1998), (J. Fajt ed.), Praha 2003, s. 469–472.

6) D. Menclová, o. c. v pozn. 4, s. 289 n.

7) D. Menclová, České hrady II. Praha 1972, s. 62.

8) K. Benešová, Magister Theodoricus, dvorní malíř císaře Karla IV., (recenze), Umění 49, 1998, s. 262–267, zde s. 265.

9) J. Vítovský, Několik poznámek k problematice Karlštejna, ZPP 52, 11/1992, s. 1–14, zde 1 n.

10) D. Menclová, Hrad Karlštejn. Praha 1946, s. 104.

11) V. Dvořáková – D. Menclová, Karlštejn. Praha 1965, s. 126 n.

12) D. von Winterfeld, Gedanken zu Suger Bau in St.-Denis, in: Martin Gosebruch zu Ehren. Festschrift anlässlich seiner 65. Geburtstages am 20. Juni 1984, Frank Neidhard Steigerwald (red.), München 1984, s. 92–107 (přetisk in: Dethard von Winterfeld. Meisterwerke mittelalterlicher Architektur. Beiträge und Bibliografie eines Bauforschers, (U. Engel – K. Kappel – C. A. Meier red.), Regensburg 2003, s. 303–318), jako první prokázal, že „románská“ krypta a „raně gotický“ chór kostela v Saint-Denis tvoří jednotnou stavební jednotku a upozornil na skutečnost, že tyto stylistické divergenze byly záměrné. D. Kimpel – R. Suckale, Die gotische Architektur in Frankreich 1130–1270 (kap. Einführung in das Studium der gotischen Architektur am Beispiel der Kathedrale von Amiens), München 1985, s. 59 n., hovořili o záměrném odstupňování tvarosloví a užívání různých „Modi“ odpovídající hodnoty stavby. Srov. R. Suckale, Die Unbrauchbarkeit der gängigen Stilbegriffe und Entwicklungsvorstellungen. Am Beispiel der französi-

Obr. 3: Karlštejn, Mariánská věž, II. patro, pohled do vnitřku kaple sv. Kateřiny k oltáři (foto R. Němec, 2003).

Obr. 4: Karlštejn, kaple sv. Kateřiny, detail ostruhového klenebního výběhu s podložkou, tvořenou přístěnnými žebry (foto R. Němec, 2003).

slovy, stylové divergence, míněno v rámci jedné stavby, byly mnohdy záměrné a odpovídaly funkci a především hodnotě jednotlivých částí stavby.

Ve smyslu užití různých „modí“ je tedy možné nahlížet i na rozdílně komponovaná stavební tělesa královské, později císařské rezidence na Karlštejně, stejně jako jejich odlišné architektonické zpracování i pojetí detailu. To vysvětluje také, proč jsou například ve velké věži v druhém patře užitá velká „kostelní okna“ s lomenou archivoltou a kružbami, která se jinde, ani v původní podobě malé věže, neobjevují.

V porovnání s ostatními částmi hradu je odlišné architektonicky ztvárněna i kaple Umučení Páně a jeho znamení. Podle velmi pravděpodobného výkladu Františka Fišera jde o kapli „maior“, tedy fakticky významnější liturgický prostor, zmiňovaný v zakládací listině kapituly z 27. března 1357, a od dob Hájkových zvaný kaplí sv. Kateřiny.¹³⁾

schen gotischen Architektur des 12. und 13. Jahrhunderts, in: Stil und Epoche, H. Scieur (red.). Dresden 1989, s. 231–250, jmenovitě s. 232.

13) F. Fišer, Karlštejn. Vzájemné vztahy tří kaplí. Kostelní Vydří 1996, s. 14; V. Hájek z Libočan, Kronika česká, 1541, k roku 1348, cit. dle: Magister Theodoricus, Dvorní malíř císaře Karla IV., J. Fajt (ed). Praha 1997, s. 34 n. Zakládací listina karlštejnské kapituly z 27. 3. 1357, in: ibidem, s. 144: „[...] In Castro nostro Karlstein/ quod funditus denovo construximus/ et nostri proprij nominis adiectione pro nostra maiori memoria duximus appellandum/ ut uidelicet Karlstein a Karolo nominetur/ duas Capellas/ vnā uidelicet in honore et uocabulo gloriosissime passionis et Insigniorum ipsorum/ Et aliam minorem illi quasi contiguam in honore gloriose/ semperque virginis genitricis dei Marie/ accen-

Kaple sv. Kateřiny se nachází v menší věži při kapli Panny Marie, ke které přiléhá z jižní strany, resp. s „ní téměř souvisí“.¹⁴⁾ Kaple sv. Kateřiny je vložena do tloušťky obvodní zdi a částečně vnesená konzolami. Vstupuje se do ní z kaple P. Marie dvěma profilovanými portály a chodbou sklenutou valenou hrotitou klenbou, jež je vložena do síly západní zdi věže. Kaple o rozměrech 2,5 × 3,88 m je sklenuta dvěma poli křížové klenby (obr. 1).

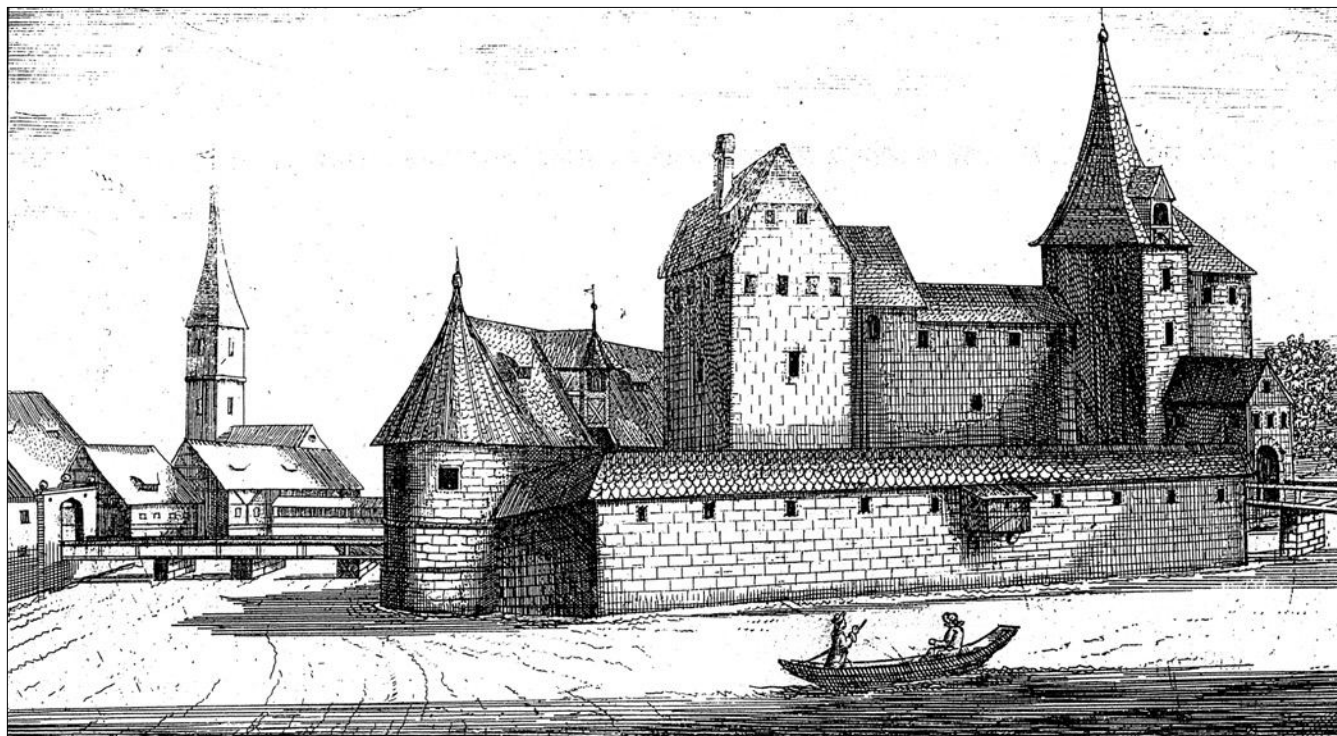
O výjimečnosti „větší“ kaple vypovídá i technika výstavby a použitý materiál. Zatímco celý hrad se stavěl z lomového zdiva, kaple sv. Kateřiny je vyzděna z kamenných kvádrů.¹⁵⁾ Nejen z funkčního (liturgického), ale i stavebního (architektonického) hlediska je tak zdůrazněno její významné postavení i autonomnost vzhledem k ostatním částem hradní zástavby – tvoří jakýsi celek v celku.

Co se architektonického provedení týká, je pro kapli sv. Kateřiny, stejně jako pro kapli Ostatků utrpení Páně ve velké věži, charakteristické zdůraznění stěny. Tvarosloví

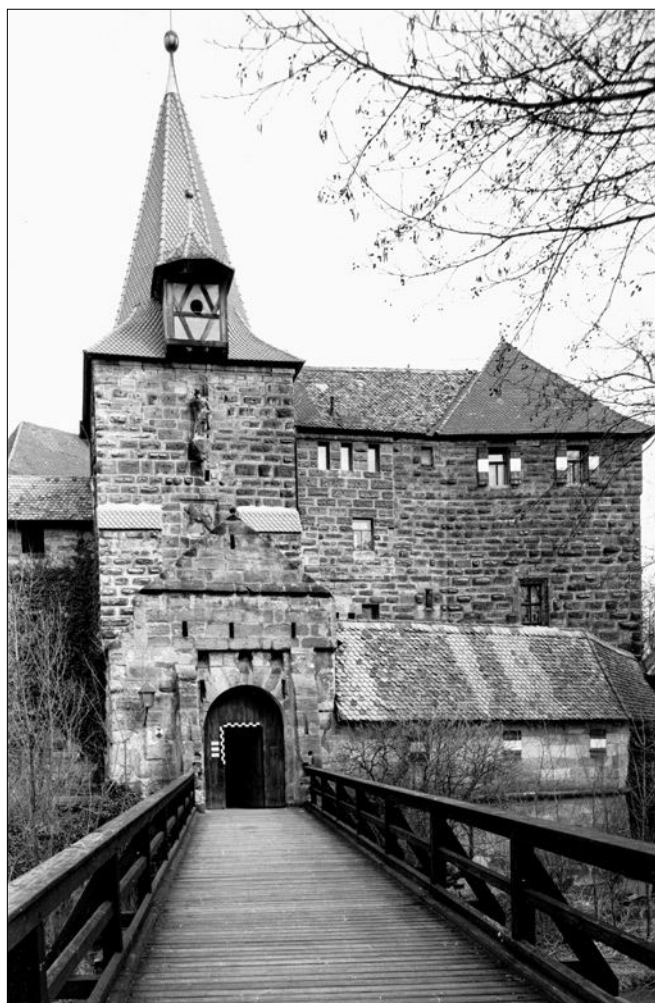
dente ad hoc consensu beniuolo venerabilis Arnesti Pragensis Archiepiscopi Principis/ et honorabilium Præsesconis decani/ Plüchte Scolastici et Capituli Pragensis ecclesie devotorum nobis dilectorum/ in nomine Christi Saluatoris fundavimus construximus/ et sub multorum presentia Principum Prelatorum Magnatum atque Nobilium ab eodem Archiepiscopo solemniter fecimus consecrari. [...].“

14) Viz pozn. 13.

15) Za konzultaci týkající se technologie výstavby kaple děkuji Zdeňku Chudárkovi. Srov. detailní, zaměření kaple M. a V. Chalupnickových in: Archiv plánů NPÚ ÚOPSČ, složka Karlštejn.

Obr. 5: Lauf a. d. Pegnitz, historické vyobrazení, pohled na jižní stranu hradu s přístupovou branou, rytina J. A. Boenera 1701 (Archiv města Lauf a. d. P.).

Obr. 6: Lauf a. d. Pegnitz, vstupní brána s integrovanou věží s českými zeměpanskými symboly, sochou sv. Václava a heraldickým lvem (foto Bildstelle und Fotoarchiv Stadt Nürnberg, kol. 1960).

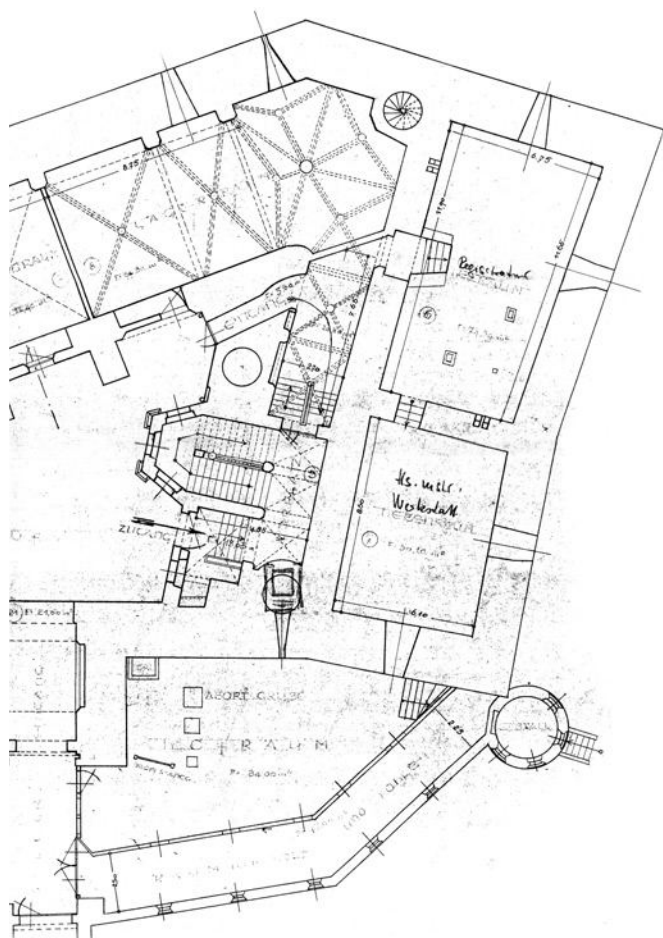
nevystupuje do popředí, nevyskytují se zde přípory či jiná členění, klenba je nad kaplí osazena bez provázání s podlahou, téměř jako baldachýn (obr. 2, 3). K akcentování „baldachýnovité“ klenby přispívá zejména po obvodu kaple probíhající jednou konkávně prolnuté přístěnné žebro s jedním vystupujícím oblounem. Přístěnné žebro se vždy v místech náběhů dvakrát otáčí o 90°, a vytváří tak podložku s proláklými rohy, do které zabíhají podseknutá příčná a diagonální klínová žebra klenby s výžlabkem, hruškou a čelní stezkou (obr. 4). Genezi tohoto specifického typu ostruhové přípory osazené na podložce rozpracoval již Václav Mencl.¹⁶⁾

V souvislosti s hledáním kořenů karlštejnského architektonického slohu, bude nutné zabývat se i časově blízkými analogiemi, jež se neomezují pouze na bezprostřední jádro Čech a vznikly v okruhu zadavatele Karla IV. Jednou z nich je i další rezidenční hrad Karla IV. vystavěný v Laufu a. d. Pegnitz, v tzv. Horní Falci, v jedné z vedlejších zemí Koruny české (obr. 5–9).

Na strategický význam tzv. vedlejších zemí Koruny české v územních plánech panovníka bylo v literatuře již poukázáno.¹⁷⁾ První území v Horní Falci získal Karel IV. již

16) V. Mencl, Česká architektura doby Lucemburské. Praha 1948, s. 85–86; V. Mencl, Poklasická gotika jižní Francie a Švábska a její vztah ke gotice české, Umění 29, 1971, s. 251. Na území Čech se typ podložky pravidelně objevoval již od 30. let 14. století. Srov. následné stavby: sv. Anna v Praze, kol. 1330 kapitulní síň na Sázavě, sv. Jakub v Kutné Hoře, farní kostel v Benešově ad.

17) S. Grotefend, Die Erwerbungspolitik Kaiser Karls IV. Zugleich ein Beitrag zur politischen Geographie des deutschen Reiches im 14. Jahrhundert (Historische Studien 66), Berlin 1909, s. 1–128, zde s. 21–64; F.-X. Lommer, Die böhmischen Lehen in der Oberpfalz I–II, Amberg 1907–1908/1909; L. Bobková, Soupis českých držav v Horní Falci a ve Francích za vlády Karla IV., in: Sborník archivních prací 30, Praha 1980, s. 174–192; Táž, Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně (Studia historica monographiae I), Ústí nad Labem 1993, s. 64–82, 261–264.

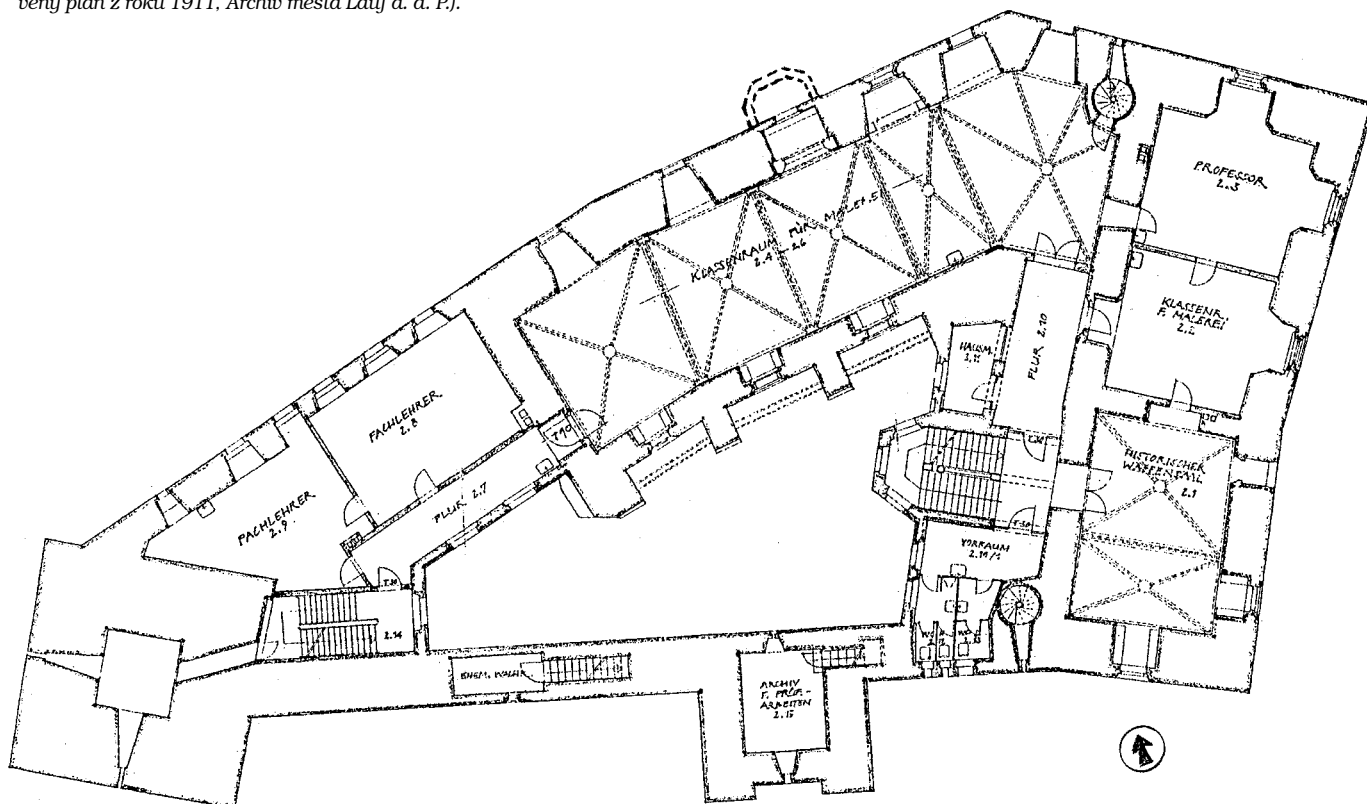

Obr. 7: Lauf a. d. Pegnitz, půdorys přízemí, klenební schéma klenby severního traktu a chodby přiléhající k východnímu traktu ze dvora, výřez (upravený plán z roku 1911, Archiv města Lauf a. d. P.).

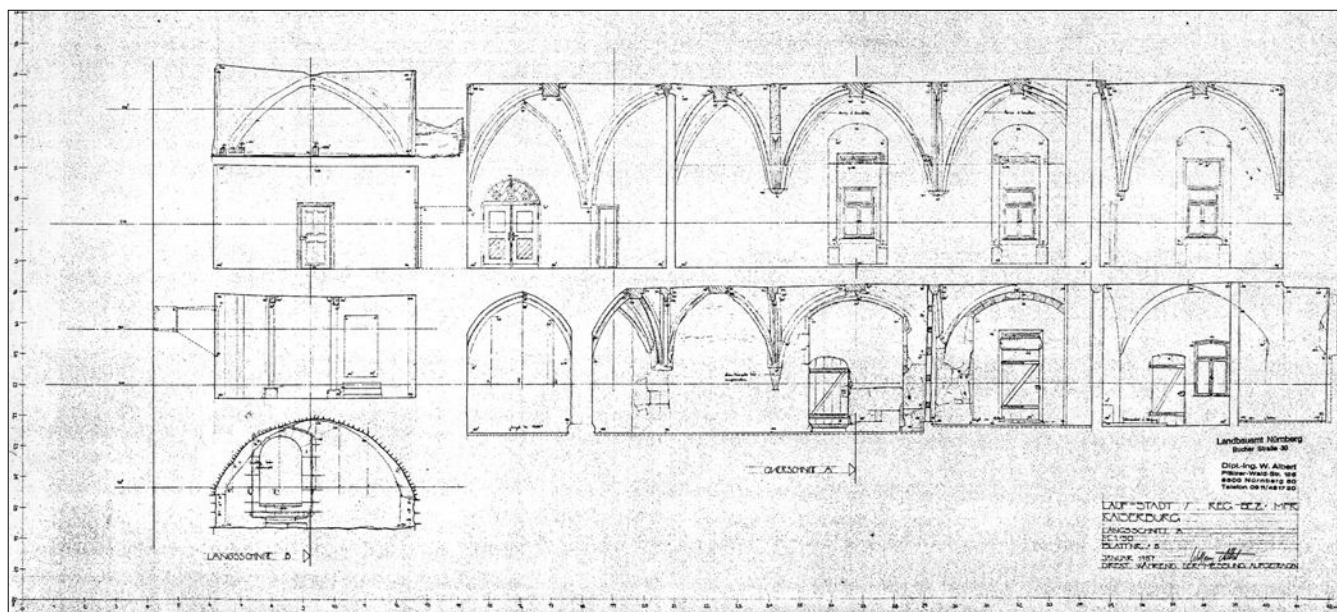
29. října 1353, kdy od Rupprechta staršího odkoupil mezi jinými „*munitiones, civitates et opida*“ také zboží „*Lauffen*“.¹⁸⁾ Nově získaná území západně od jádra Čech byla nazývána jednou jako „*Bavaria trans silvam Boemicalem*“,¹⁹⁾ podruhé jako „*des keisers herschaft zu Beyrn*“,²⁰⁾ či kraj „*yenseit des Behemischen waldes*“²¹⁾ Druhé používané označení „*terris Sulczbach*“²²⁾ nebo „*lande zu Sulczbach*“²³⁾ se vztahovalo na správní funkci města Sulzbach pro tato území, v historické literatuře označované jako tzv. Nové Čechy.²⁴⁾

Na důležitost osady Lauf poukazuje zejména skutečnost, že byla zmiňována i v narratiu latinské inkorporační listiny pro Horní Falc, datované k 5. dubnu 1355, na den císařské korunovace Karla IV.²⁵⁾ Také povýšení osady Lauf

- 18) Archivum coronae regni Bohemiae II, Wenceslai Hrubý (ed.). Pragae 1928, Nr. 282. s. 344–351: „*Nos Rupertus [...], domino Karolo Romanorum [...], pro duodecim milibus marcarum puri argenti, [...] infrascriptas municiones Newenstat, Stornstein, Hyrssow et Lichtenstein et demum pro viginti milibus marcarum puri argenti, [...] infrascriptas municiones, civitates et opida Sultzpach, Rosemberg, Hertenstein, Nyetstein, Turrendorff, Hyetpoltstein, Hoenstein, Lichtenecke, Frankemberg, Lauffen, Eschembach, Herßbrucke, Aurbach, Velden, Begnitz et Blech [...] vendidimus [...]*“.
- 19) RBM VI, č. 603, 4. července 1357.
- 20) RBM VII, č. 456, 11. března 1360.
- 21) RBM VII, č. 1527, 22. listopadu 1363.
- 22) RBM VII, č. 728, 13. prosince 1360.
- 23) RBM VII, č. 1527, 22. listopadu 1363.
- 24) Srov. F. Schnellbögl, Das Böhmisches Salbüchlein Kaiser Karls IV. Über die nördliche Oberpfalz 1366/68. Veröffentlichungen des Collegium Carolinum 27. München – Wien 1973, s. 36n.; dále W. Schwemmer, Kaiser Karl IV. und das Nürnberger Land, in: Altnürnberger Landschaft e. V 27, Heft 1/2, 1978, s. 5n.; G. Dehio, Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Bayern V. Regensburg und die Oberpfalz, heslo Sulzbach-Regensburg, J. Drexler – A. Hubel (redd.), Darmstadt 1991, s. 707.
- 25) RBM VI/1, č. 2.

Obr. 8: Lauf a. d. Pegnitz, půdorys I. patra s věžemi na jižní a západní straně. V severním traktu situován císařský sál se schématicky vyznačenou polohou arkýřové kaple, ve východním traktu komora a erbovní galerie (W. Albert, 1991; upravil R. Němec, 2005).

Obr. 9: Lauf a. d. Pegnitz, podélný řez východním a severním traktem (W. Albert, 1987).

na město dne 23. srpna 1355 přineslo zásadní změny v jeho hospodářském i politickém postavení.²⁶⁾ V majetku císaře zůstalo město Lauf jako součást jižních „Neuböhmen“ až do 18. srpna 1373, kdy byly postoupeny společně s jinými statky bavorskému vévodovi Ottu Wittelsbachovi.²⁷⁾

Dosavadní literatura vyzdvihla strategický význam sídla vystavěného na staré říšské obchodní stezce, zmiňované již v roce 1061 (*via, quae procedit de Egire*),²⁸⁾ i funkci hradu jako poslední zastávky na českém území před městem říšských sněmů Norimberkem.²⁹⁾ Rezidenční sídlo Lauf a jeho architektonickou podobu je však nutné, z pohledu tehdejšího recipienta, nahlížet spíše jako první zastávku od města Norimberka, jako sídlo na vlastním území českého krále a císaře Karla IV. Norimberk byl totiž již od dob Konráda III. místem pobytů panovníků, místem konání sněmů a audiencí – stal se pozvolna centrem s řadou reprezentativních i faktických funkcí.³⁰⁾ Význam města vzrostl zásadně ustanovením Zlaté bully císaře Karla IV. roku 1356, podle které měl každý nově zvolený král konat první říšský sněm právě zde.³¹⁾ Z Norimberka se tak stalo vedle Frank-

furtu nad Mohanem jako místa volby a Cách jako města korunovačního jedno ze zásadních strategických měst říše.³²⁾ Je proto pochopitelné, že sídlo v Laufu bylo jako jistá „protistavba“ definováno výrazným propagandistickým nábojem.³³⁾ Reprezentativní architektura tak tvořila adekvátní rámec specifickému ikonografickému programu akcentujícímu atributy zeměpanské moci. Mimo českého heraldického lva a sochy sv. Václava osazené nad bránou vstupní věže je v souvislosti s demonstrativními intencemi zásadní především erbovní galerie s více než sto znaky českých rodů, zpřítomňujících exkluzivní zemskou hierarchii, dále církevní instituce a města (obr. 6, 10).³⁴⁾ Na Laufu byl tedy

ta Germaniae Historica Leges, sect. 4), s. 626/628 (latinská mutace): „Invenimus etiam ex clarissimis relatibus et tradicionibus antiquorum, illud a tempore, cuius contrarii iam non habetur memoria, per eos, qui nos precesserunt feliciter, esse iugiter observatum, ut regis Romanorum futuri imperatoris in civitate Frankenfordie celebraretur electio et prima coronacio Aquisgrani et in opido Nuremberg prima sua regalis curia haberetur.“

Ibidem: s. 627/29, německá mutace: „wir han daz auch fundin von warir sage und gesetze der altin, von der zit tizunt nieman anders gedencit, daz von unsirn seligin furfatrin fließech gahalten ist, daz eins Romischin konigis kure zu Frankinford in der stat geschehin sal, zu Ache gecronit werdin, sin irsten hof zu Nurmberg haltin“.

32) Reprezentativní tradice Norimberka hrála bezpochyby roli i při volbě místa pro uchovávání říšských klenotů, přivezených sem v roce 1423/24 na příkaz krále Zikmunda (1410/11–1437, císař 1433), srov. Norenberc – Nürnberg 1050 bis 1806 (výst. kat. der Staatlichen Archi-ve Bayerns), P. Fleischmann (ed.), München 2000, kat. č. 41; dále J. Schnelbögl, Die Reichsklenodien in Nürnberg 1424–1523, in: Mitteilungen des Vereins für die Geschichte der Stadt Nürnberg 51, 1962, s. 78–159; k Zikmundovi J. K. Hoensch, Kaiser Sigismund. Herrscher an der Schwelle zur Neuzeit 1368–1437. München 1996 (k Norimberku s. 309n.).

33) Obecně k problematice M. Warnke, Bau und Gegenbau, in: Architektur als politische Kultur: philosophia practica, hrsg. von Hermann Hipp/Ernst Seidl, Berlin 1996, s. 11–18.

34) O heraldickém vlysu poprvé informuje A. Rebmann, Vom Rittersaal im Wenzelschloß zu Lauf, in: Die Fundgrube 10, č. 4, 1934, s. 13–14; srov. J. Pilnáček, České heraldické památky na hradě Laufu u Norimberka, Časopis společnosti přátel starožitností 57, 1949, s. 65n. Problematiku erbovního sálu z prosopografického a heraldického hlediska kriticky zpracoval V. Růžek, Česká znaková galerie na hradě Laufu u Norimberka z roku 1361 (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.), in: Sborník archivních prací 37, Praha 1988, s. 37–312.

26) RMB VII, č. 97; RI VIII, č. 2230.

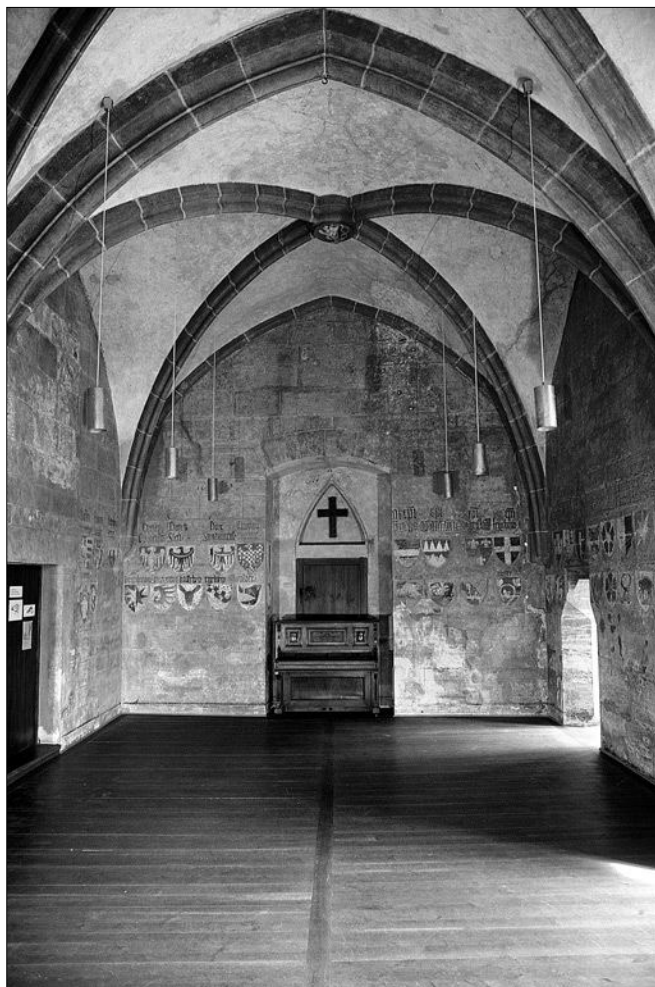
27) Regesta imperii VIII, A. Huber (ed.), Innsbruck 1877, s. 434, č. 5222: „[...] stadt und lande Floss, Hirschau, Sulzbach, Rosenberg u.s.w., sodann Huczek, Ruprechtsstein u.s.w.“

28) H. Sturm, Des Kaisers Land in Bayern, in: Kaiser Karl IV., Staatsmann und Mäzen, F. Seibt (red.), München 1978, s. 208–212, zde s. 210.

29) Srov. H. H. Hofmann, Karl IV. und die politische Landbrücke von Prag nach Frankfurt am Main, in: Zwischen Frankfurt und Prag, hrsg. Collegium Carolinum, München 1963, 51–74, jmenovitě s. 67.

30) K tomu R. Seyboth, Reichsstadt und Reichstag, Nürnberg als Schauplatz von Reichsversammlungen im späten Mittelalter, in: Festschrift Alfred Wendehorst (Jahrbuch für fränkische Landesforschung 52), Bd. 1, J. Schneider – G. Rechter (redd.), Neustadt (Aisch) 1992, s. 209 až 221; srov. A. Thon, Studien zu Relevanz und Gültigkeit des Begriffes „Pfalz“ für die Erforschung von Profanbauwerken des 12. und 13. Jahrhunderts, in: Burgenbau im 13. Jahrhundert (Forschungen zu Burgen und Schlössern 7), hrsg. v. d. Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern in Verbindung mit dem Germanischen Nationalmuseum, G. Ulrich Großmann (red.), München/Berlin 2002, s. 45–72, zejména s. 52–53; Günther Bräutigam, Nürnberg als Kaiserstadt, in: Kaiser Karl IV., Staatsmann und Mäzen, F. Seibt (red.), München 1978, s. 339–343, zde s. 341n.

31) Constitutiones et acta publica imperatorum et regum 11, (Monumen-

Obr. 10: Lauf a. d. Pegnitz, erbovní sál, pohled od jihu k severu (foto R. Němec, 2003).

specifickým výběrem a uspořádáním znaků prezentován celek Koruny české s jejími jednotlivými suverénními subjekty a vymezen jejich vzájemný poměr. Šlo o zásadní skutečnost, neboť tím bylo demonstrováno pevné místo Karla IV. jako zeměpána, krále a císaře v politické a hospodářské struktuře ekonomicky a politicky největšího „soustátí“ římské Říše, jaké Čechy představovaly.³⁵⁾

Stavební dějiny hradu Laufu, ve starší historiografii téměř nereflexované, se staly předmětem diskuse teprve po objevení znakové galerie. Základní charakteristiku a první popis hradu podal Wilhelm Schwemmer v roce 1941.³⁶⁾ Zevrubnější studii k dějinám a stavební historii objektu však věnovali W. Schwemmer s Wilhelmem Kraftem teprve v roce 1960.³⁷⁾ O šest let později bylo heslo o laufském hradu zpracováno do soupisu památek středních Frank.³⁸⁾ Z české strany na stavební podobu Laufu a jeho místo v kontextu

35) K tomu R. Němec, K pojmu rezidence: Vizuální atributy zeměpanské moci jako kritérium definice reprezentativních sídel Karla IV., in: *Mediaevalia Historica Bohemica*, (v tisku).

36) W. Schwemmer, Die Burg zu Lauf an der Pegnitz, in: *Der Burgwart*, Jahrbuch der Vereinigung zur Erhaltung deutscher Burgen 42, Braubach am Rhein 1941, s. 21–27. Ve zde předkládané studii zůstaly nezohledněny tendenční národněsocialistické texty k dějinám hradu Laufu.

37) W. Kraft – W. Schwemmer, Kaiser Karls IV. Burg und Wappensaal zu Lauf, in: *Schriftenreihe der Altnürnberger Landschaft* 7, Nürnberg 1960.

38) W. Meyer – W. Schwemmer, Landkreis Lauf an der Pegnitz, in: *Die Kunstdenkmäler von Mittelfranken* 11, München 1966, s. 204–238.

Obr. 11: Lauf a. d. Pegnitz, císařský palác, pohled od západu k východu (foto R. Němec, 2003).

ostatních reprezentačních karlovských hradů reagovala Dobroslava Menclová jednak v řadě přednášek proslavených v polovině sedmdesátých let, ale také statí, která byla posmrtně otištěna v roce 1985.³⁹⁾ Poslední práce jsou studie Barbary Schock-Werner⁴⁰⁾ a Annetrin Schulz (roz. Schweitzer).⁴¹⁾ Nové poznatky ke stavebním dějinám hradu byly prezentovány také v rámci kolokvia, pořádaném na hradě Laufu v roce 2003.⁴²⁾

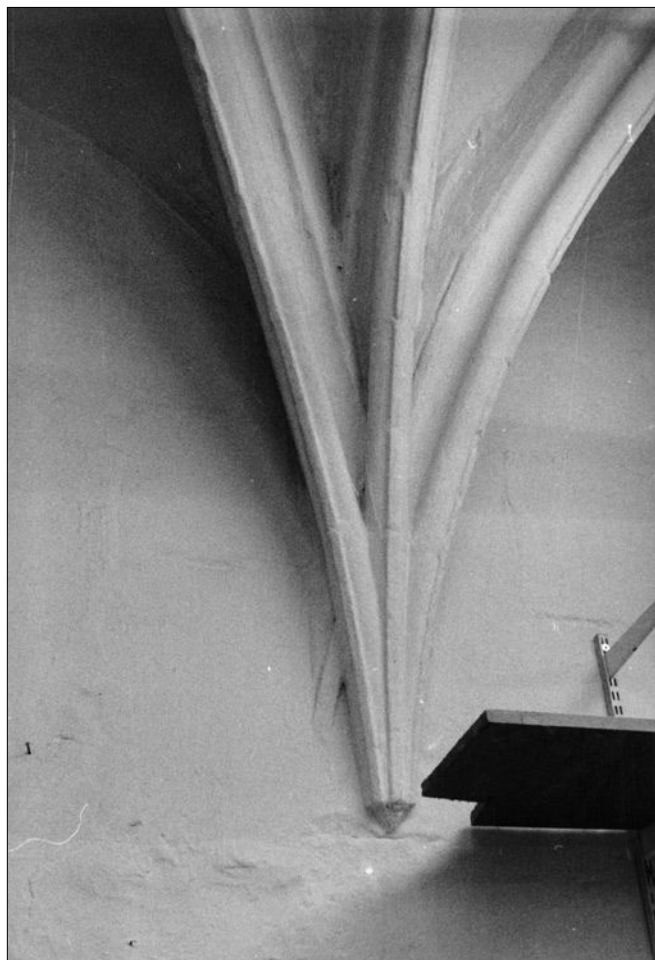
Z pramenných záznamů, vztahujících se k pobytům cí-

39) D. Menclová, Hrad Lauf, *Umění* 33, 1985, s. 293–315. Srov. reakci L. Bobková, K historickým souvislostem výzdoby hradu Laufu, in: *Umění* 34, 1986, s. 465–466.

40) B. Schock-Werner, Die Burg Kaiser Karls IV. in Lauf: Residenz eines geplanten neuen Territoriums? In: *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder* 39/2, München 1998, s. 253–264; Táž, Die Kaiserburg in Lauf, in: *Fundgrube. Beilage der Pegnitz-Zeitung für Heimatkunde und Lokalgeschichte* 37/2, 1996, s. 85–93; Táž, Die Burg Lauf – ein anspruchsvoller Profanbau Kaiser Karls IV., in: *Obnova a presentace hradu Karlštejna*, Praha 1991, s. 62–76.

41) A. Schweitzer, Karls IV. Burg zu Lauf an der Pegnitz. Eine Königsburg, *Magisterarbeit in der Philosophischen Fakultät I/II, Friedrich-Alexander-Universität Erlangen-Nürnberg* 1998; A. Schulz (roz. Schweitzer), Die Burg Kaiser Karls IV. in Lauf an der Pegnitz. Eine Untersuchung ihrer ursprünglichen Bedeutung, in: *Forschung zu Burgen und Schlössern* 7, Burghausen 13. Jahrhundert. München/Berlin 2002, s. 117–128.

42) Kolokvium s názvem Lauf und die Burg Karls IV. uspořádaly ve dnech 17.–19. září 2003 Městský archiv Lauf an der Pegnitz (Bayern) ve spolupráci s Wartburg-Gesellschaft zur Erforschung von Burgen und Schlössern e. V., (sborník v tisku).

Obr. 12: Lauf a. d. Pegnitz, přízemí, detail klenebního výběhu s přetínávacími profily (foto B. Schock-Werner, kol. 1980).

Obr. 13: Praha, Mostecká věž, výběh klenby (foto R. Němec, 2003).

saře v tzv. Horní Falci, zejména v Sulzbachu a Laufu, vyplývá, že byl hrad Lauf přestavěn mezi lety 1357–1360, neboť teprve poté byl obytný.⁴³⁾ Erbovní galerie nevznikla současně s výstavbou, bezprostředně na ni však navazovala a dá se pravděpodobně klást k roku 1361.⁴⁴⁾

Základní nepravidelnou dispozici sídla určil obrys ostrova řeky Pegnice, na kterém zástavba ležela. Hrad se skládal ze severních a východních troj- a čtyřpatrových křídel (předpokládáné západní křídlo se nezachovalo⁴⁵⁾), z věže na hrotu hradního areálu a brány integrované do hradební zdi (obr. č. 6–9).

Reprezentativní charakter tohoto sídla zásadně zdůrazňuje užitý architektonický modus. Ve srovnání s dalšími karlovskými „domy“ mezi nimi hrad Lauf zaujímá místo zcela ojedinělé.⁴⁶⁾ Na hradě se nachází řada klenutých prostor s náročně řešenými detaily, a to jak v přízemí, tak i v patře, z nichž dimenzemi vyniká zejména tzv. císařský sál (obr. 8, 11). Uvážíme-li, že například Pražský palác,

Karlštejn, Kašperk, Radyně, Hrádek u Purkarcu či Ojvín neměly nikde, ať už v přízemí či v patře, takto náročně řešené, tedy klenuté sály,⁴⁷⁾ je zřejmé, že šlo o ojedinělou zakázku. Na Karlštejně byly například klenuty převážně prostory kaplí.

Zvláště řešení detailu podtrhává výjimečnost laufské hradní zástavby v kontextu středoevropské hradní architektury přelomu padesátých a šedesátých let 14. století. Na východní straně nepravidelného polygonu přízemí severního paláce vyrůstají z hladké plochy stěny tři protínající se hruškovitá žebra ve volném náběhu bez konzoly (obr. 7, 9, 12). Tvary klenebních výběhů dala Barbara Schock-Werner do souvislosti s přetínávacími klenebními patkami síťové klenby Mostecké věže v Praze (obr. 13). Přidržela se datace Dobroslava Líbala, který zhotovení pražské klenby kladl po roce 1373.⁴⁸⁾ Barbara Schock-Werner vyvodila, že by tím byly klenební patky na Laufu starší a zároveň prvním příkladem „této speciální formy“.⁴⁹⁾ Není předmětem té-

43) RI VIII, č. 3850–3861; srov. W. Kraft – W. Schwemmer, Kaiser Karls IV. Burg und Wappensaal zu Lauf (Schriftenreihe der Altnürnberger Landschaft 7), Nürnberg 1960, s. 5n.

44) V. Růžek, Česká znaková galerie na hradě Laufu v Norimberku z roku 1361. (Příspěvek ke skladbě královského dvora Karla IV.), in: Sborník archivních prací 37, Praha 1988, s. 255–258.

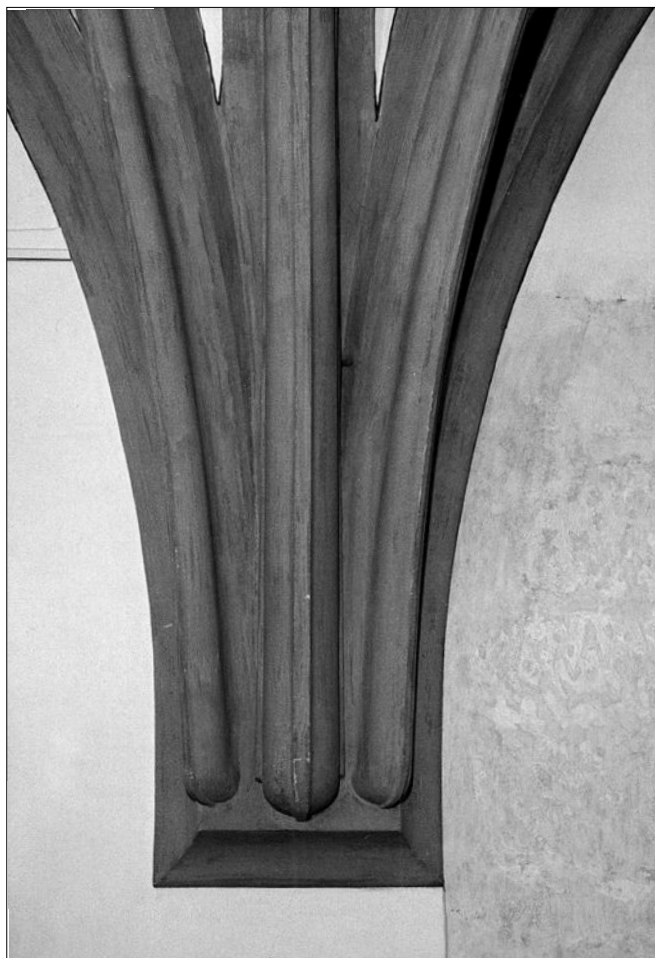
45) Srov. příspěvek Michaela Rykla a Daniela Burgera, in: Lauf und die Burg Karls IV., o. c. v pozn. 42 (v tisku).

46) Pouze evidovány mohou na tomto místě zůstat další karlovské rezidence v Mylau, na Ojvině či Tangermünde. Problematika bude zevrubně rozpracována v autorově připravované disertaci. Srov. pozn. 1.

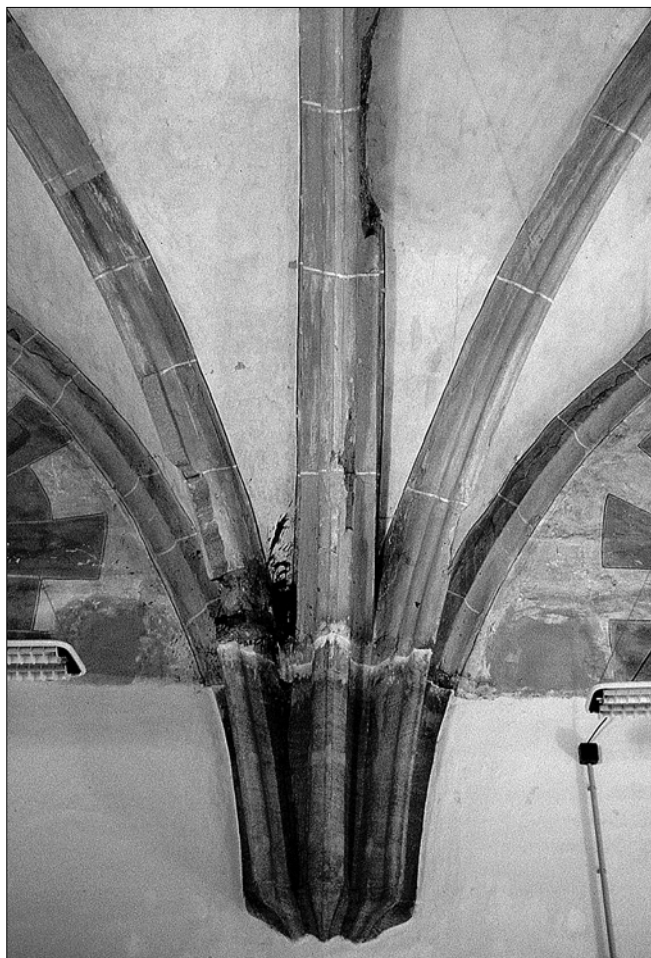
47) Srov. jednotlivá hesla in: D. Menclová, o. c. v pozn. 7, Praha 1972, s. 26 n.; dále T. Durdík, Encyklopedie českých hradů, Praha 1997. K problematice karlovského paláce na Ojvině R. Němec, Karlsfried – Oybin: Zwei konzeptionell unterschiedliche Burganlagen Karls IV. im Zittauer Land, in: Castrum Bene 9. Burg und Bauplatz (v tisku).

48) D. Líbal, Praha, Karlsbrücke mit Altstädter Brückenturm 1357 – Anfang 15. Jahrhunderts, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 627.

49) B. Schock-Werner, Die Burg Kaiser Karls IV in Lauf: Residenz eines geplanten neuen Territoriums?, in: Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 39/2. München 1998, s. 259.

Obr. 14: Lauf a. d. Pegnitz, císařský palác, detail klenebního výběhu s podložkou tvořenou přízdním žebrem, stav po rekonstrukci (foto R. Němec, 2001).

Obr. 15: Lauf a. d. Pegnitz, císařský palác, detail klenebního výběhu s podložkou tvořenou přízdním žebrem, stav před rekonstrukcí (foto B. Schock-Werner, kol. 1980).

to studie řešit otázku datace zaklenutí Mostecké věže, jež byla v recentní studii na základě srovnání kamenických značek druhého patra věže a na síťové klenbě v přízemí posunuta k roku 1390,⁵⁰⁾ nýbrž upozornit na výjimečnost císařského založení v Horní Falci. Předpoklad Jakuba Vítovského týkající se zaklenutí klenby Mostecké věže v poslední stavební etapě výstavby věže se zdá být správný. Vychází ostatně i z logiky stavebního postupu, stavební materiál se dopravoval vnitřním prostorem věže, jenž byl sklenut teprve v poslední fázi výstavby. Nicméně návrh klenebního schématu mohl být starší, resp. objímavé patky mohly být založeny již v první fázi výstavby, což potvrzuje obdobné tvarosloví užitá na hradu Laufu někdy kolem roku 1360.⁵¹⁾ Formální projev laufského architekta je v každém případě výjimečný i v kontextu dalších středoevropských staveb.⁵²⁾

50) J. Vítovský, K datování, ikonografii a autorství Staroměstské mostecké věže, *Průzkumy památek* roč. I, č. 2, 1994, s. 20, 35, 38.

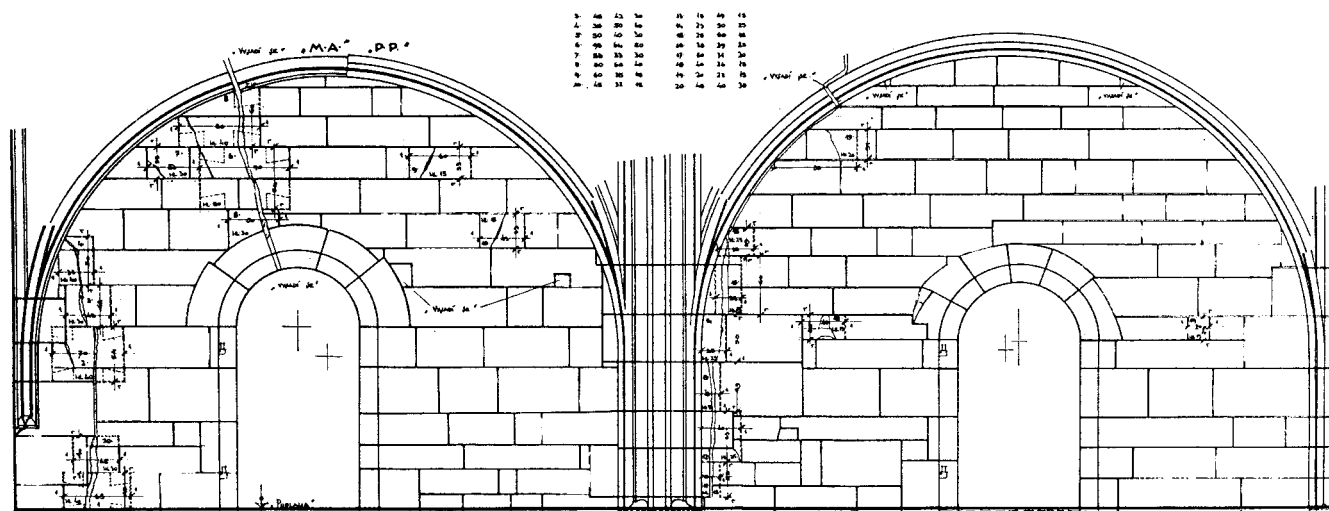
51) Otázku, zda byly laufské klenební výběhy, potažmo klenba v přízemí obnoveny, jak se domníval W. Schwemmer (W. Kraft – W. Schwemmer, *Kaiser Karls IV. Burg und Wappensaal zu Lauf* (Schriftenreihe der Altnürnberger Landschaft 7), Nürnberg 1960, s. 15 n.), či druhotně vloženy (D. Menclová, *Hrad Lauf*, *Umění* 33, 1985, s. 296), je nutné na základě provedeného terénního a archivního průzkumu i konfrontace se zaměřeními zodpovědět záporně. K tomu: R. Němec, *Die Residenzburg Lauf in Beziehung zum Prager Veitsdom. Beobachtungen zu den gewölbten Räumen und zur Frage der Burgkapelle*, in: *Lauf und die Burg Karls IV.*, o. c. v pozn. 42 (v tisku).

52) Obdobně pokročilé tvarosloví se běžně nachází teprve na stavbách po-

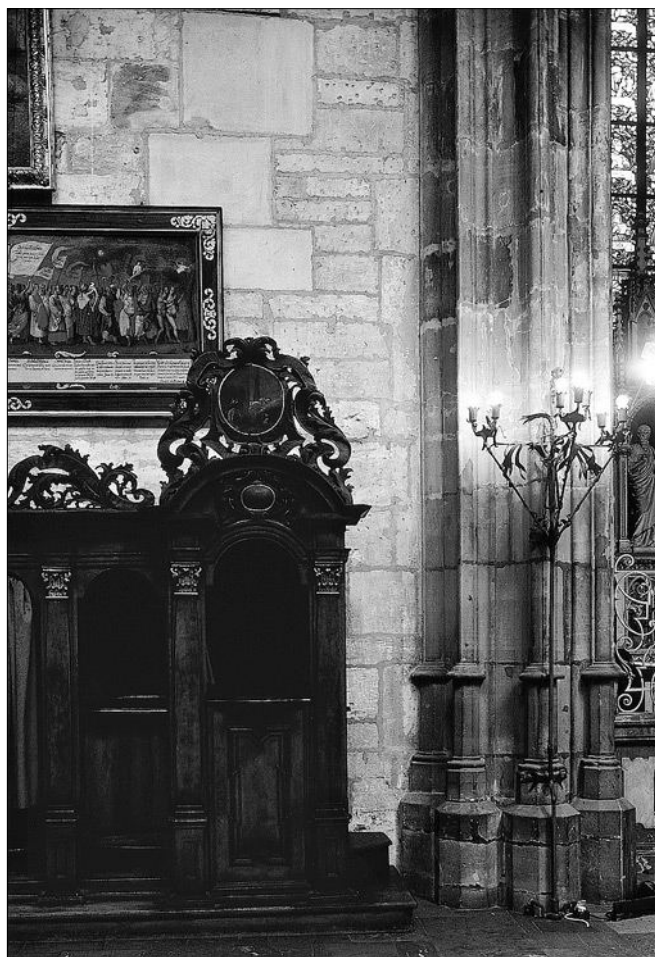
Císařský sál v patře severního paláce (cca 26 × 6,5 m) je zaklenut čtyřmi poli křížových žebrových kleneb a v místech napojení se starým palácem a s přiléhající chodbou závěrem o pěti klenebních polích (obr. 8, 9, 11). Obdobně jako na Karlštejně nejsou stěny členěny výraznějšími architektonickými prvky. Autonomnost „baldachýnovitých“ kleneb je též zdůrazněna přístěnnými, konkávně vyžlabenými žebry, které se cca 2 m nad úroveň podlahy dvakrát kolmo otáčejí, a vytváří tak, stejně jako na Karlštejně, podložky pro hrušková diagonální i příčná žebra (obr. 14–15). V erbovním sálu, situovaném ve východním křídle hradu, se přístěnné žebro vytvářející podložku vyskytuje pouze na severní stěně (obr. 19). Na příbuznost s hradem Karlštejnem, resp. na podobnost laufských podložek s klenebními patkami křížových kleneb kaple sv. Kateřiny na Karlštejně bylo v literatuře již upozorněno.⁵³⁾

částku 15. století. Srov. např. jižní přístavěnou část farního kostela sv. Štěpána v Breisachu (G. Dehio, *Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler. Baden-Württemberg II, Die Regierungsbezirke Freiburg und Tübingen*, München/Berlin 1997, s. 116 n.) či původní kapli kostela sv. Jakuba v Rothenburgu o. d. Tauber, jež byla po rozšíření západního chóru mezi lety 1453–1471 využívána jako průjezd (E. Gall, *Rothenburg ob der Tauber*, o. d. (nedatováno), s. 14 n.; L. Häffner, *Die Hauptkirche St. Jakob in Rothenburg o. d. T.*, in: *Zeitschrift für Bauwesen* 50 (1900), s. 431–456, zde s. 431, Tafel 62n.).

53) W. Meyer – W. Schwemmer, *Landkreis Lauf an der Pegnitz*, in: *Die Kunstdenkmäler von Mittelfranken 11*, München 1966, s. 223; D. Menclová, *České hrady II*, Praha 1972, s. 54.

Obr. 16: Praha, sv. Vít, horní patro sakristie (klenotnice), pohled na jižní stěnu s klenebním výběhem s podložkou tvořenou přízemním žebrem. Spára v prvním východním poli odděluje jinou stavební etapu, zaměření K. Hilbert (in: K. Benešová 1996/97).

Obr. 17: Praha, sv. Vít, pohled na jižní vnější stěnu sakristie. Spára, probíhající po celé výšce stěny odděluje jinou stavební etapu (foto R. Němec, 2002).

Dnešní novotvary kolinkových ukončení diagonálních a příčných žebér zabíhající do podložky v císařském sálu jsou výsledkem poslední sanace z 90. let minulého století. Jak ukazuje diapositiv, pořízený Barbarou Werner-Schock ještě před rekonstrukcí na přelomu 80. letech dvacátého století, nacházely se zde konzoly opracované shodně jako v erbovním sálu, tedy s dvojítm plynule esovitým

konvexním ukončením, odpovídajícím pravděpodobně původnímu stavu (obr. 14–15).⁵⁴⁾

Naznačené stylové podobnosti mezi oběma karlovskými rezidenčními hrady na Karlštejně i na Laufu, vybízejí k hledání bližších analogií, potažmo možného jmenovatele tohoto architektonického slohu. Jak bylo zmíněno, princip konstruování klenby pomocí přízedních polozeber vytvářejících podložku vycházel v Čechách ze slohového trendu konce třicátých let 14. století. Zdá se, že tento stylový proud, zdůrazňujícího zásadně stěnu, a tudíž i klenbu, se částečně odrazil například i na stavbě kostela Panny Marie Sněžné s obdobně řešenými přístěnnými příporami.⁵⁵⁾ Ve vyhraněné podobě byl užít na východní straně svatovítské sakristie. Formální shody mezi pražskou, karlštejnskou a laufskou stavbou se projevují nejen v komponování celku, ale i v detailu. Pražské baldachýnovité klenby jsou, jak v přízemí, tak i v patře nad sakristií svedeny stejným principem na přízední žebra, jež vytváří podložky pro konzoly (obr. 16). Zejména poslední jmenovaný příklad ve svatovítské pokladnici s dvakrát podseknutým žebrem se stezkou zaujme téměř identickou podobou s podložkami v kapli sv. Kateřiny a v erbovním sálu na Laufu (obr. 18, 19).

V případě hradu Laufu a. d. P. se reflexe stylu svatovítské katedrály neomezuje pouze na části východní stěny sakristie. V bádání věnovaném hradu Laufu zůstal do dnešní doby přehlédnut lomený oblouk s profilací stlačeného

54) Dle sdělení zodpovědného dokumentátora Clause Girsche (v rámci konference Lauf und die Burg Karls IV., 17.–19. září 2003, o. c. v pozn. 42) odpovídá prý dnešní podoba kolinkovitých ukončení diagonálních a příčných žebér v císařském sále původnímu, tj. středověkému stavu. Bude však nutné prověřit uvedený, velmi nepravděpodobný argument o tom, že tyto patky měly být z estetického hlediska opracovány do tvarů analogických erbovních galerií teprve na počátku 20. století. Dnešní podoba kolinkovitých ukončení formálně neodpovídá tvarům 14. století a zdá se být ahistorickým novotvarem poslední rekonstrukce.

55) Na tomto místě je nutné upozornit i na formální vztahy k obtížně datovatelné dvorní kapli hradu Budína, jež vykazuje slohové shody k diskutovaným částem hradu Laufu i kapli sv. Kateřiny. L. Gerevich dal kapli v Budíně do souvislosti s pražskou parlérovkou architekturou. Na základě zde předložených tezí a srovnávacích příkladů v Laufu a Karlštejně se dá tato domněnka odmítnout a upřesnit i dobu vzniku budínské stavby. Srov. L. Gerevich, *Mitteuropäische Bauhütten und die Spätgotik*, in: *Acta historiae artium academiae scientiarum Hungaricae* 5/1958, s. 241–282, zejména s. 243 n.

Obr. 18: Praha, sv. Vít, horní patro sakristie (klenotnice), detail levého klenebního výběhu s podložkou tvořenou přízedním žebrem (foto J. Vítovský, 1981).

Obr. 19: Lauf a. d. Pegnitz, erbovní sál, detail pravého klenebního výběhu s podložkou tvořenou přízedním žebrem (foto R. Němec, 2003).

hruškovce, jenž se nachází v přízemí mezi severním palácem a na něj kolmo situovanou chodbou na východní nádvoří straně starého paláce. Patrně jde o vítězný oblouk Svatováclavské kaple (obr. 7, 20).⁵⁶⁾

Lomený oblouk odděluje polygon severního paláce od chodby, která je dnes přetnuta druhotně vystavěnou příčkou. Chodba, v jejíž západní stěně jsou vsazeny sedile, je zaklenuta dvěma poli křížových kleneb původně pokračujících směrem na jih, jak ukazují dochované zbytky nábehů kleneb třetího pole. Profil hrušky je po 14 cm široké fasetě, po jednom konkávním a konvexním prolnutí stlačen na 19 cm hloubky a 46 cm šířky. Profilace přechází přes rovnou 4 cm širokou fasetu k hlubokému výžlabku o průměru 22 cm a je kolmo ukončena ve zdi. Profilace není průběžná až k podlaze, cca ve dvou metrech nad úrovní sbíhá do hrotu bez patky. Až na několik modifikací v šíři fasety, oblounů a výžlabků, i jistého zjednodušení, daného jiným stavebním typem zakázky, vykazuje lomený oblouk příbuznost s profilací devíti ochozových pilířů sv. Víta (obr. 21 až 23).

Dá se konstatovat, že kompozice, stejně jako tvarosloví kaple sv. Kateřiny na Karlštejně a některé části hradu Laufu a. d. P. byly částečným citátem stylu svatovítského domu, jmenovitě východní stěny sakristie a tvarosloví devíti

ochozových pilířů. Zjištěnými formálními souvislostmi se otevírá svízelná otázka datace, autorství těchto částí sv. Víta i důvodů vedoucích k transferu tohoto stylu.

Svatovítské konzoly s přízedními podložkami jsou osazeny na východní stěně sakristie a pokladnice, která je od zbývající západní části oddělena spárou. Spára probíhá po celé výši a dá se předpokládat, že tato část byla vystavěna v jiném stavebním úseku. Ze stavebního hlediska je zřejmé, že zeď mezi sakristií a kaplí sv. Anny byla vystavěna v jedné mikrofázi. Vzhledem ke skutečnosti, že sousední kaple sv. Anny, do které scholastik Zdeslav ze Staňkova († 1356) přenesl ostatky Jana z Dražic, a oltář sv. Silvestra založený týmhž biskupem musela být dokončena před či k roku 1356, se dá výstavba východní část sakristie vztáhnout ante quem k tomuto datu (obr. 16–17).⁵⁷⁾

Autorství zmiňovaných částí sv. Víta se zejména v posledních letech stalo předmětem zvýšeného badatelského zájmu. Klára Benešová se správně ptala, „proč se na východní stěně v přízemí i v patře [sakristie a pokladnice sv. Víta] objevují typy konzol, jinde v katedrále neužívané?“⁵⁸⁾ Podstatu problému částečně postihl Dobroslav Líbal.

56) Srov. R. Němec, Die Residenzburg Lauf in Beziehung zum Prager Veitsdom. Beobachtungen zu den gewölbten Räumen und zur Frage der Burgkapelle, in: Lauf und die Burg Karls IV., o. c. v pozn. 42, (v tisku).

57) J. Vítovský, Nástěnné malby ze 14. století v pražské katedrále, Umění 24, 1976, s. 481; srov. V. Birnbaum, Listy z dějin umění, Praha 1947, 113 n.; srov. P. Chotěbor, Průzkum základů sakristie pražské katedrály sv. Víta v roce 2000, Zprávy památkové péče 61, 2001, s. 202 n.

58) K. Benešová, Petr Parléř versus Matyáš z Arrasu v pražské katedrále sv. Víta, Ars 1–3, 1996, s. 100–111, zde s. 101.

Obr. 20: Lauf a. d. Pegnitz, chodba v přízemí přiléhající k východnímu traktu. Profilace stlačeného hruškovce vítězného oblouku kaple sv. Václava (foto R. Němec, 2003).

Obr. 21: Lauf a. d. Pegnitz, detail profilace stlačeného hruškovce vítězného oblouku kaple sv. Václava v přízemí (foto R. Němec, 2003).

Domníval se, že tento výtvarný projev nesouvisel s tvorbou Matyáše z Arrasu ani Petra, ale pravděpodobně byl projevem nějakého „*anonymn[ho] mistr[a]*“⁵⁹⁾ jenž byl ve svatovítské huti činný mezi lety 1352–1356, tedy v období mezi úmrtím Matyáše z Arrasu a příchodem Petra Parléře. Inspirován pracemi E. Pocheho a O. Stefana⁶⁰⁾ se D. Líbal již dříve pokusil vymezit skupinu staveb ovlivněnou katedrálami sv. Víta, pro niž prý byla typická profilace stlačeného hruškovce, vyskytující se v částech připisovaných Matyášovi z Arrasu.⁶¹⁾ Mělo jít o kostel P. Marie na Karlově, klášterní kostely benediktinů na Sázavě, cisterciáků v Klášterní Skalici, celestinů na Ojvině u Žitavy a předsíní kostela Panny Marie pod Řetězem.⁶²⁾ Do této skupiny byla přiřaze-

na i kaple sv. Josefa v Litomyšli a hradní kaple na Moravském Šternberku.⁶³⁾ Na postřeh D. Líbala reagoval Jaromír Homolka, který v části chóru sv. Víta vzniklého před nástupem Petra Parléře do vedení pražské huti hledal modifikaci původního plánu, jehož architekt prý měl být „*domácího původu*“.⁶⁴⁾ Marc C. Schurr uvažoval, že se činnost „*přechodového*“ mistra projevila i ve změněné soklové profilaci závěrových pilířů.⁶⁵⁾ Jakub Vítovský navrhl tohoto ne-

ta na stavby dvorského okruhu), s. 55–58.

59) D. Líbal – P. Zahradník, Katedrála sv. Víta na Pražském hradě. Praha 1999, s. 179; Týž, Die Grundlagen der Entwicklung der Baukunst im Böhmischem Staat, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 IV, Anton Legner (red.), Köln 1980, s. 172, však ještě napsal: „*Es ist schon allgemein anerkannt, daß die Gewölbefigurierung der Osthälfte der St. Veits-Sakristei schon von Arras oder dessen Bauhütte entworfen wurde*“.

60) E. Poche, Stavba kláštera sázavského v době gotické, Praha 1934, s. 6 až 20; O. Stefan, Klášter Sázavský (Poklady národního umění 7), Praha 1940.

61) D. Líbal, Die Baukunst, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350–1400 II, Anton Legner (red.), Köln 1978, s. 627–633.

62) Zevrubně R. Němec, Mons Paracleti: Torzo kostela bývalého kláštera celestinů na Ojvině u Žitavy v kontextu staveb dvorského okruhu Karla IV., Rigorózní práce, ÚPDU, FF UK, 2005, (kap. Vliv katedrály sv. Ví-

63) J. Josefík – F. Sysel – M. Tognier, Hradní kaple na Moravském Šternberku, Umění 24, 1976, s. 243–255; K. Reichertová, Litomyšl. Praha 1977; J. Vítovský, Kamenické a domovní značky (Merky), in: Sborník příspěvků ze semináře v Olomouci. Ostrava 1991, s. 9–21; P. Macek – P. Zahradník, Bývalý augustiniánský klášter v Litomyšli a jeho stavení proměny, Průzkumy památek I, 1995, s. 3–20; P. Macek – P. Zahradník, Regotizace kostela Povýšení sv. Kříže v Litomyšli, Zprávy památkové péče 56, 1996, s. 229–238. K proměnám názorů na obnovu památkových objektů srov. V. Tomáš, Hrad Šternberk, in: Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550 III. Olomoucko. Olomouc 1999, s. 230.

64) J. Homolka, Zur Kunst der Gotik in Böhmen, in: Kunst der Gotik aus Böhmen, (výst. kat. Schnütgen-Museum), Anton Legner (red.), Köln 1985, s. 37–163, zde s. 56.

65) M. C. Schurr, Die Baukunst Peter Parlers. Der Prager Veitsdom, das Heiligkreuzmünster in Schwäbisch Gmünd und die Bartholomäuskirche zu Kolin im Spannungsfeld von Kunst und Geschichte. Ostfildern 2003, s. 53 n. Srov. R. Němec – M. C. Schurr, Die Baukunst Peter Parlers. (Recenze), Umění 53/2005, s. 626–629.

Obr. 22: Praha, sv. Vít, detail profilace stlačeného hruškovce ochozových pilířů (foto R. Němec, 2003).

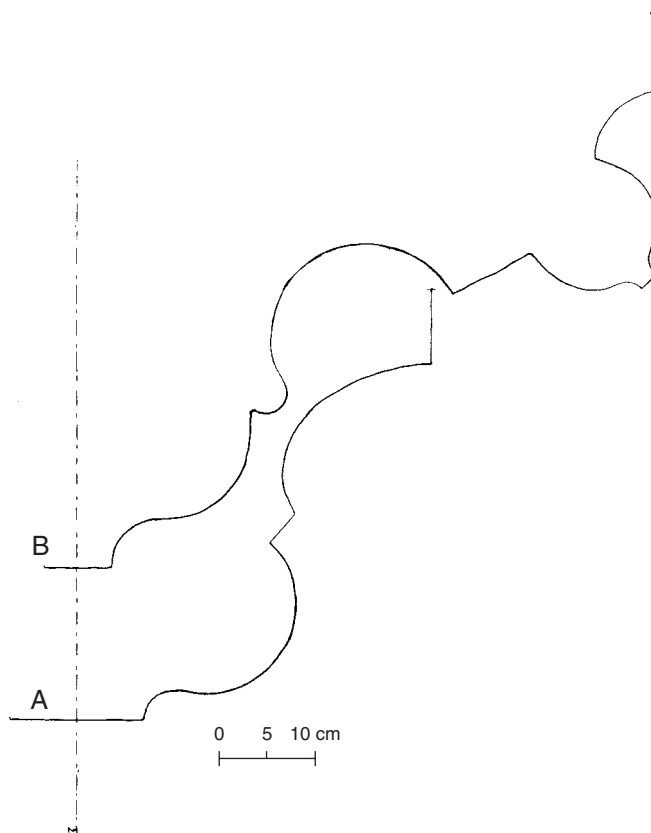
známého mistra ztotožnit s výše zmíněným kameníkem a stavitelem Ulrichem, o kterém se domníval, že byl hlavním představitelem dvorského slohu Jana Lucemburského.⁶⁶⁾ Klára Benešová připsala v recentní studii východní stěnu sakristie Matyáši z Arrasu. Činnost „anonymního mezimistra“ odmítla s poukazem na skutečnost, že se tvarosloví soklu středního pilíře v sakristii, objevující se také na portálu do svatováclavské kaple, nachází v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem, jehož architektem byl bezpochyby Petr Parlér.⁶⁷⁾

O činnosti nějakého anonymního mistra není nutné pochybovat. Dosvědčuje ji nejen odlišný stylový projev východní části sakristie se specifickými konzolami a přístěnnými žebry, jež je od zbývajících zdí oddělena spárou, ale i řada výše jmenovaných staveb dvorského okruhu, jež byly stavěny dlouho po smrti prvního svatovítského architekta Matyáše z Arrasu a přesto nesou tvarosloví části katedrály vystavené za jeho života.

Nedostatečná pramenná základna i stav dosavadního bádání však zatím neumožňují zodpovědět otázku, kdo byl

66) J. Vítovský, Ulrich, in: Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, P. Vlček (ed.), Praha 2004, s. 676–677.

67) K. Benešová, Einige Randbemerkungen zum Anteil von Peter Parler am Prager Veitsdom, in: Parlerbauten, Architektur, Skulptur, Restaurierung, Internationales Parler-Symposium Schwäbisch Gmünd 17.–19. Juni 2001, R. Strobel – A. Siefert – K. J. Herrmann (redd.), Stuttgart 2004, s. 117–126, jmenovitě s. 119.

Obr. 23: Lauf a. d. Pegnitz – Praha, sv. Vít, srovnávací tabulka profilů (vyhotovil R. Němec 2003): A – Lauf a. d. P., profil stlačeného hruškovce vítězného oblouku kaple sv. Václava v přízemí; B – Praha, sv. Vít, profil stlačeného hruškovce ochozových pilířů.

onen „první mistr svatovítské sakristie“, šířící sloh pražské katedrální hutě, a to nejen na území Čech, nýbrž jak bylo ukázáno, i ve vedlejších zemích Koruny či mimo bezprostřední jádro Čech.⁶⁸⁾ Dá se však hypoteticky určit, zda v zemích Koruny české působil jeden polír, či zda jich bylo několik. Vzhledem ke skutečnosti, že výše zmiňované stavby dvorského okruhu nejsou ve svém tvarosloví jednotné, i vzhledem k množství realizovaných staveb je zřejmé, že sloh svatovítské katedrály byl šířen nikoli jedním anonymním mistrem, nýbrž několika políry, potažmo dvorskými hutěmi. Bez výjimky je totiž na zmiňované skupině staveb použit pouze profil variovaného stlačeného hruškovce a je pro ně příznačná „arrasovská“ absence architektonického detailu. Je však zřejmá jistá „křížová podobnost“, tj. vždy několik staveb vykazuje společné specifické formální znaky.

Do jedné z těchto stylově příbuzných skupin staveb, vycházejících ze slohu chrámu sv. Víta před rokem před 1356 a projektované patrně jedním ze svatovítských polírů, lze zařadit kapli sv. Kateřiny na Karlštejně (před 1357), kam byl importován sloh východní stěny sakristie, stejně jako hrad Lauf a. d. Pegnitz (před 1360), kde byla navíc osazena i profilace svatovítských pilířů. Zda šlo o činnost mistra Ulricha, jak navrhuje J. Vítovský, bude nutno ještě podrobit kritické revizi pramenné základny.

68) Týká se to zejména karlovske fundace na Ojvíně. K tomu R. Němec, Caroli IV. Imperatoris Romani Fundatio: Kostel kláštera celestinů na Ojvíně u Žitavy, Průzkumy památek 11, 1/2004, s. 3–52, zejména s. 46.

Pod pojmem dvorská huť Karla IV. není nutné rozumět pouze svatovítskou huť, reprezentovanou dvěma osobnostmi, Matyášem z Arrasu a Petrem Parléřem, ale i další dvorské, resp. karlovské stavební hutě, podílející se na významných císařských stavebních zakázkách, jakými byly i vysoce reprezentativní rezidence Karlštejn a Lauf a. d. Pegnitz. Jako zásadní se jeví poznatek, že byl citován sva-

tovítský chrám, tedy první arcibiskupský kostel v Čechách. Zdá se, že výběr v Praze vyškolených architektů neměl pouze jen „jistit“ požadovanou kvalitu, ale jimi rozšiřovaný architektonický styl měl sloužit jako demonstrativní norma vyjadřující hodnotu zakázky a především umělecké nároky zadavatele, císaře a českého krále Karla IV.

KATHARINENKAPELLE

PRAG – KARLSTEIN – LAUF A.D. PEGNITZ

In der vorgelegten Studie beschäftigt sich der Verfasser mit der architektonischen Gestalt der Burg Karlstein und einreihet sie in den Kontext der Bauten Karls IV. Der Fokus ist auf die Kapelle des Leidens Christi gezielt in dem Kleineren Turm bei der Marienkirche, später genannt Katharinenkapelle.

Die negative Bewertung des Karlsteiner Architekten (Menclová) zeigt sich mit Rücksicht auf kritische Theorien von unterschiedlichen Stilagen (Winterfeld, Kimpel, Suckale) als ungültig. Stildivergenzen der Burg Karlstein interpretiert der Verfasser deswegen als absichtlich gewählte bildende Modi-Register, die der Funktion und vor allem dem Rang einzelner Teile des Baus entsprechen. Durch diese Ansicht kann man auch die unterschiedliche architektonische Gestaltung der Katharinenkapelle interpretieren.

Als eine der Analogien führt der Autor die Residenz in Lauf a.d. Pegnitz an, erbaut unter Kaiser Karl IV. zwischen den Jahren 1356-1360 in einem der Nebenländer der Böhmisches Krone – sog. Oberpfalz. Die Analyse hat gezeigt, dass der architektonische Stil von Karlstein und Lauf, bzw. einige ihrer Teile, aus der Stiltradition der Bauten auf dem Gebiet Böhmens ausgeht, wobei dieser Stilstrom auch auf dem Bau der St. Veits- kathedrale die Anwendung gefunden hat.

Es lässt sich konstatieren, dass die „baldachinartige“-Komposition des Gewölbes, genauso wie die Formenlehre der Katharinenkapelle in Karlstein (1357) und einige Teile der Burg Lauf a.d. P. (um 1360) ein Zitat des Stils des St. Veitsdomes sind, namentlich der Sakristei und Schatzkammer im Obergeschoss und der Formenlehre der neun Umgangspfeiler (vor 1356). In eine stilverwandte Gruppe von Bauten, die aus dem Stil des St. Veitsdomes vor 1356 ausgeht und die wahrscheinlich von einem der anonymen Poliere vom St. Veit projektiert wurde, kann man neu die Katharinenkapelle in Karlstein einreihen, wohin der Stil der Ostwand der Sakristei importiert wurde, genauso wie die Burg Lauf a.d. Pegnitz, wo darüber hinaus noch auch die spezifische Profilierung der Pfeiler vom St. Veit eingebaut wurde.

Unter dem Begriff Hofbauhüte Karls IV. ist nicht nur die St. Veitsbauhüte zu verstehen, die durch zwei Persönlichkeiten repräsentiert wurde, Mathias von Arras und Peter Parler, sondern auch weitere Hof-, resp. Karls-Bauhüten, die sich an bedeutungsvollen kaiserlichen Bauaufträgen beteiligten, wie auch die hoch repräsentativen Residenzen Karlstein und Lauf a.d. Pegnitz waren.

Es zeigt sich als grundsätzlich, dass der St. Veitsdom, also die erste erzbischöfliche Kirche in Böhmen zitiert wurde. Es scheint, dass die Auswahl der in Prag geschulten Architekten nicht nur die gewünschte Qualität „sichern“ sollte, aber der von ihnen verbreitete Stil als eine demonstrative Norm dienen sollte, die den Rang des Auftrags und vor allem die künstlerischen Ansprüche des Vergebers, des Kaisers und böhmischen Königs Karl IV. zum Ausdruck brachte.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Karlstein, Marienurm, II. Stock, Grundriss der Katharinenkapelle (M. Chalupníček, V. Chalupníčková, 1942, Archiv der Pläne, NPÚ).

Abb. 2: Karlstein, Marienurm, II. Stock, Ansicht der Innenwand der Katharinenkapelle (M. Chalupníček, V. Chalupníčková, 1942, Archiv der Pläne, NPÚ).

Abb. 3: Karlstein, Marienurm, II. Stock, Blick ins Innere der Katharinenkapelle zum Altar (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 4: Karlstein, Katharinenkapelle, Detail des spornartigen Gewölbeansatzes mit der von Wandrippen gebildeten Unterlage (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 5: Lauf a. d. Pegnitz, historische Abbildung, Ansicht der Südseite der Burg mit dem Zugangstor, Gravierung von J. A. Boener 1701 (Archiv der Stadt Lauf a. d. P.).

Abb. 6: Lauf a. d. Pegnitz, Eingangstor mit dem integrierten Turm mit böhmischen landesherrlichen Symbolen, der Statue des hl. Wenzels und dem heraldischen Löwen (Foto Bildstelle und Fotoarchiv Stadt Nürnberg, um 1960).

Abb. 7: Lauf a. d. Pegnitz, Grundriss des Erdgeschosses, Schema des Gewölbes des Nordtraktes und des an den Osttrakt vom Hof anliegenden Ganges, Ausschnitt (bearbeiteter Plan aus dem Jahre 1911, Archiv der Stadt Lauf a. d. P.).

Abb. 8: Lauf a. d. Pegnitz, Grundriss des I. Stockes mit Türmen auf der Süd- und Westseite. Im Nordtrakt ist der Kaisersaal mit der schematisch bezeichneten Lage der Erkerkapelle, im Osttrakt eine Kammer und die Wappengalerie situiert (W. Albert, 1991; bearbeitet von R. Němec, 2005).

Abb. 9: Lauf a.d. Pegnitz, Längsschnitt durch den Ost- und Nordtrakt (W. Albert, 1987).

Abb. 10: Lauf a.d. Pegnitz, Wappensaal, Ansicht von Süden nach Norden (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 11: Lauf a. d. Pegnitz, Kaiserpalas, Blick von Westen nach Osten (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 12: Lauf a. d. Pegnitz, Erdgeschoss, Detail des Gewölbeansatzes mit übergeschnittenen Profilen (Foto B. Schock-Werner, um. 1980).

Abb. 13: Prag, Brückenturm, Gewölbeansatz (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 14: Lauf a. d. Pegnitz, Kaiserpalas, Detail des Gewölbeansatzes mit der von der Wandrippe gebildeten Unterlage, Zustand nach der Rekonstruktion (Foto R. Němec, 2001).

Abb. 15: Lauf a. d. Pegnitz, Kaiserpalas, Detail des Gewölbeansatzes mit der von der Wandrippe gebildeten Unterlage, Zustand vor der Rekonstruktion (Foto B. Schock-Werner, um 1980).

Abb. 16: Prag, St. Veitsdom, oberes Stockwerk der Sakristei (Schatzkammer), Ansicht der Südwand mit dem rechten Gewölbeansatz mit der von der Wandrippe gebildeten Unterlage, die Fuge im ersten östlichen Feld trennt eine andere Bauphase, Vermessung K. Hilbert (in: K. Benešová 1996/97).

Abb. 17: Prag, St. Veitsdom, Ansicht der südlichen Außenwand der Sakristei. Die Fuge, die in der ganzen Wandhöhe durchläuft, trennt eine andere Bauphase (Foto R. Němec, 2002).

Abb. 18: Prag, St. Veitsdom, oberes Stockwerk der Sakristei (Schatzkammer), Detail des linken Gewölbeansatzes mit der von der Wandrippe gebildeten Unterlage (Foto J. Vítovský, 1981).

Abb. 19: Lauf a. d. Pegnitz, Wappensaal, Detail des rechten Gewölbeansatzes mit der von der Wandrippe gebildeten Unterlage (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 20: Lauf a. d. Pegnitz, an den Osttrakt anliegender Gang im Erdgeschoss. Profilierung des gedrückten Birnstabes des Siegesbogens der St. Wenzelskapelle (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 21: Lauf a. d. Pegnitz, Detail der Profilierung des gedrückten Birnstabes des Siegesbogens der St. Wenzelskapelle im Erdgeschoss (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 22: Prag, St. Veitsdom, Detail der Profilierung des gedrückten Birnstabes der Umgangspfeiler (Foto R. Němec, 2003).

Abb. 23: Lauf a. d. Pegnitz – Prag, St. Veitsdom, Vergleichstabelle der Profile (erstellt von R. Němec, 2003): A – Lauf a. d. P., Profil des gedrückten Birnstabes des Siegesbogens der St. Wenzelskapelle im Erdgeschoss; B – Prag, St. Veitsdom, Profil des gedrückten Birnstabes der Umgangspfeiler.

(Übersetzung J. Kroupová)